

9 IELLEMGUOJME VAHÁGAHTTEM JA PSYKALASJ VÁJVE – MÁNNÁN VAHÁGAHTEDUM DASI VÁJKKUT

Astrid M.A. Eriksen ja Marita Melhus

Gåvå: lev dolgachov/Shutterstock.com

Tjoahkkájgæsos

E gávnnu ávdep guoradallama ma li gehtjadam iellemguojme vahágahttemav sáme álmuga gaskan. Diehtep vahágahttem ábbálettjat, ja iellemguojme vahágahttem sierraláhkáj, vájkkut psykalasj varresvuohtaj nievres láhkáj, ja árvvedahte sámij gaskan la sæmme láhkáj. SAMINOR 2 – gatjálvissjiemáguoradallama dáhtáj milta lip gehtjadam man dábálasj la iellemguojmev dábdulattjat, rubbmelattjat ja sevsalattjat vahágahttet. Lep aj gehtjadam gáktu goavge ja depresjavná symptávmá aktij gulluji iellemguojme vahágahttemijn sámij ja álmuga gaskan ietján. Guoradalájma aj jus siján gudi lidjin iellemguojmes vahágahttedum

ja mánnán vahágahtedum lidjin ienep duodalasj varresvuoda vájve gá sij gudi dássju lidjin iellemguojmes vahágahtedum jali dássju lidjin mánnán vahágahtedum. Báhtusa vuosedin 13 % nissunijs ja 2 % álmamájs diededin lidjin juokta iellemguojmes vahágahtedum (dåbdulattjat, rubbmelattjat ja sevsalattjat). Viekk edna stuoráp oasse sáme nissunijs diededin sij lidjin dåbdulattjat ja rubbmelattjat vahágahtedum iellemguojmestis gá rivggoj buohtastahtta. Ij lim tjerdej gaskan sieradus galles nissunijs lidjin dåbdulattjat, rubbmelattjat ja sevsalattjat vahágahtedum iellemguojmestis. Guoradallam vuoset la tjielgga aktijvuohta psykalasj varresvuoda vájvij gaskan ja makta iellemguojmes vahágahteduvvá, ja danna ij lim makkirak sieradus tjerdej jali sjiervij gaskan. Dat merkaj vahágahttem la sæmmi duodalasj nágina psykalasj varresvuohaj, lehkus dal nissun jali álmáj, sábmme jali ij. Siján gudi lidjin sihke mánnán ja iellemguojmes vahágahtedum lidjin ienep duodalasj vájve varresvuodajn gá sij gudi diededin iellemguojmme vahágahtta, valla ælla mánnán vahágahtedum.

Álggo

Værálda Varresvuodaorganisasjavnna (WHO) la sárnum iellemguojmes vahágahteduvvat la álmukvarresvuoda gássjelisvuohta mij soajttá vájkkudit sihke rubbmelasj ja psykalasj varresvuohaj nievres láhkáj (1). E gávnnu ávdep guoradallama ma li gehtjadam iellemguojme vahágahttemav sáme álmuga gaskan. Danen la dán kapihttala ulmme máhtudakvuodov buktet iellemguojme vahágahttema birra sámij ja dáttaj/rivggoj gaskan gudi guovdásj sáme guovlojn árru. Gehtjadam lip aj gáktu iellemguojme vahágahttem ja psykalasj varresvuoda vájve li aktij tjanádum ja gáktu mánnán vahágahtedum dási vájkkut. Álgon kapihttalin ávddánbuktep man dábalasj la iellemguojmes vahágahteduvvat væráldin ja Vuonan. Ja de ávddán biedjap báhtusij SAMINOR 2 – gatjálvissijemáguoradallamis. Vijmak báhtusa dagástaláduvvi ietjá dutkama gáktuj. Dán kapihttala sisadno tjuovvu muhtem ártihkkalav mij almoduváj jagen 2021: «Intimate partner violence and mental health – the importance of childhood violence. The SAMINOR 2 Questionnaire Survey» (2).

Gáktu soajttá iellemguojmme vahágahttet

WHO:a milta la iellemguojme dåbdulattjat, rubbmelattjat ja sevsalattjat vahágahttem ja gá iellemguojmme gæhttjal duv badjel ráddit (1). Gávnnuji aj ietjá slája iellemguojme vahágahttemis. Avta ja sæmmi vahágahtte gojmmevuodan máhtti aj gávnnut moatte lágásj slája vahágahttet. Dábálamos iellemguojme vahágahttema slájaj gaskan li:

- *Ráddijibme*: gáhttit iellemguojme mobijlav ja nehtav, ráddit gáktu ulmutjahtta, iellemguojmev ráddjit familjas ja rádnajs, ráddjit makta bæssa duola dagu varresvuoda væhkkáj.
- *Psykalasj/dåbdulasj vahágahttem*: bágo jali jiena ma nihtodi, báktijji, illasti jali ráddiji iehtjádij badjel. Iebdedahte ja vuoleadahte kommentára li dábalasj psykalasj vahágahttema slája.

- *Sevsalasj vahágahttem*: juohkka lágásj seksuála illastibme, dávkkom, njoammom, ráhtsatjibme, filmmim jnv.
- *Rubbmelasj vahágahttem*: duola degu tjiectjam, tsábbmem, nuggim, ruohkastibme, buvestibme, sisi stieggim.
- *Økonomijjalasj vahágahttem*: dán nuppe økonomijja badjel ráddit.
- *Latenta vahágahttem*: Vahágahttem mij “la ájmon”, dille mij stivri gáktu dat nubbe gut vahágahtteduvvá ulmutjahtta.

Dánguoradallamin biedjap ávddán man edna dábdulasj, rubbmelasj ja sevsalasj iellemguojme vahágahttem gávnnu.

Man dábalasj la iellemguojme vahágahttem Vuonan ja rijkajgasskasattjat

Galles iellemguojmes vahágahtteduvvi málssu ednagit lándas lánndaj ja juohkka lándas sissnelin. Stuorra sieradusá li aj makta vahágahtteduvvá sjiervij, álldara, tjerdalasjvuoda, sevsalasj luondo ja sosioøkonomijjalasj stáhtusa milta (3). Moatten guoradallamin la aj tjielgga sieradus makkir sjiervve iellemguojmev vahágahtta, valla ájnas la aj dáttodit jut nágín guoradallama ælla gávnnam ieridisájt sjiervij gaskan, mij merkaj álmhá diededi sæmmi állo iellemguojme vahágahttemav gá nissuna. Dá guoradallama ajtu vuosedi ájnas ieridissaj sjiervij gaskan, namálattjat jut nissuna gierddi ietjá lágásj ja alvvusap iellemguojme vahágahttemav gá álmhá (1). WHO la gávnnam iellemguojme vahágahttem la dábalamos vuohke nissunav vahágahttet, birrusij 30 % nissunijs gejn la jali gejn la læhkám iellemguojmme, li vásedam rubbmelasj ja/jali sevsalasj vahágahttemav iellemguojmes. Moadda guoradallama li gávnnam nanos aktijvuodav iellemguojme vahágahttema ja nievres varresvuoda gaskan, duola degu iesjsármimájádusá, goavgge ja depresjávnná, mañnetravmalasj stressa, guhkálasj báktjasa, vuollevájmo báktjasa, oajvvebáktjasa ja ienep dárbo varresvuoda dievnastusájda. Vijddásappot vuosedij systemalasj tjielggidus WHO:as jut 42 % nissunijs gudi lidjin iellemguojmes vahágahttedum lidjin rubbmelattjat vahágahtteduvvam (1,3). Dábálabmusa lidjin vahága oajven, muodon ja niskan, ja de tjuovvun diehkko-/sjelæhttavahága ja tsinna jali tsissa vahága. Állu alvvusamos boados iellemguojme vahágahttemis la diedon gáddem. WHO merustallá daj nissunij gaskan gudi gádduji, de 38 % nissunijs gádduji iellemguojmes/ávddep iellemguojmes. Kriposa lågo vuosedi 56 % nissunijs gudi gáddujin Vuonan ájggudagán 2010–2019 gáddujin juogu de dálásj jali ávddep iellemguojmes (n=63) jali dálásj jali ávddep irgges (n=10). Sæmmi læhko álmhá gáktuj lij 7 % (4). Vuona guoradallama vuosedi sæmmi állo álmhá gá nissuna diededi iellemguojme vahágahttemav mij ij la sæmmi várálasj (tsibrrim, ruohkka, nuggim, duolbba giedajn tsábmedum) iellema nalluj (5). Valla ienep nissuna gá álmhá diededin sij lidjin álu vahágahtteduvvam ja duodalappot vahágahttedum iellemguojmes (tjiectjam, buvesttibme, tsábbmem), ráddijiddje ulmutjahttem ja sevsalasj vahágahttem (5).

Gávnnuji dássju nágin gallegasj guoradallama ma li gehtjadam iellemguojme vahágahttemav álgoálmugij gaskan, valla dajn li gávnnam álgoálmugij gaskan la dát dábálabbo. Canádan diededi álgoálmuk nissuna guovte-gálmå gierde ienep iellemguojme vahágahttemav gå ieneplågo álmugin (6). Vuona guoradallama iellemguojme vahágahttema birra e gávvida sáme tjerdalasjvuodav, valla ávdebut la vuoseduvvam sámij gaskan Vuonan la ienep vahágahttem ábbálettjat gå ieneplågo álmugijn buohtastahtá (7). Gatjálvis de sjaddá jus dát guosská aj iellemguojme vahágahttemij.

Guoradallam massta dát kapihtal ávddån biedjá gávnnusijt, la vuostasj mij gávvit iellemguojme vahágahttema iesjguhtik slájajt sámij gaskan ja buohtastahtá dajt rivggoj/dáttjaj. Guoradallap sjiervve- ja tjerdalasj sieradusájt iellemguojme vahágahttemis, ja gáktu iellemguojme vahágahttem la psykalasj varresvuoda vájvijda tjanádum. Vahágahttem mánnávuodan la aj varresvuoda vájvijda tjanádum (8,9), ja máná gudi li vahágahtedum li stuoráp riskan iellemguojme vahágahttemav gierddat állessjattugin (9). Danen la ájnas gehtjadit makkir aktijvuohta la psykalasj varresvuoda vájvij ja gå la mánnán vahágahtedum ja iellemguojmes vahágahtedum állessjattugin.

Guoradallama birra

Guoradallam la oassen SAMINOR 2 - gatjádallamätsádimes jages 2012 (gehtja kapihttalav 2 jus sidá ienebut diehtet SAMINOR 2 birra). Mijá tjuoldos la 10 790 oassálasste álldarin 18–69 jage. Sijájs li 4787 álmhá ja 6003 nissuna. Sáme tjerdalasjvuohta mierreduváj navti jut sámegiella lij oassálasste áhkoj/ádjáj, æjgádjij ja/jali ietjas sijddagiella, ja duodden galgaj oassálasste iesj ietjas sábmén adnet (“Majt la dán?”). Gálmhá gatjálvisá gatjálvissijemán lidjin vahágahttemij tjanádum. Gatjálvisájda gullujin dábdulatjtat, rubbmelattjtat ja sevsalattjtat vahágahttemij, ja da lidjin viettjadum kárttimvædtsagis *The NorVold Abuse Questionnaire*. Gáktu lij tjanádum sunji gut lij vahágahttám gatjádáláduváj tjuovvovasj vejulasj vásstádusáj: «amuk», «iellemguojmme», «famillja, fuolkke» ja «ietjá oahppása». Váj galgajma bessat guoradallat makta vahágahttem lij psykalasj varresvuoda vájvijsa vájkkudam, juogeduvvin oassálasste nielle juohkusij dan milta jus iellemguojmme lij sijájt vahágahttám ja/jali lidjin mánnán vahágahttedum:

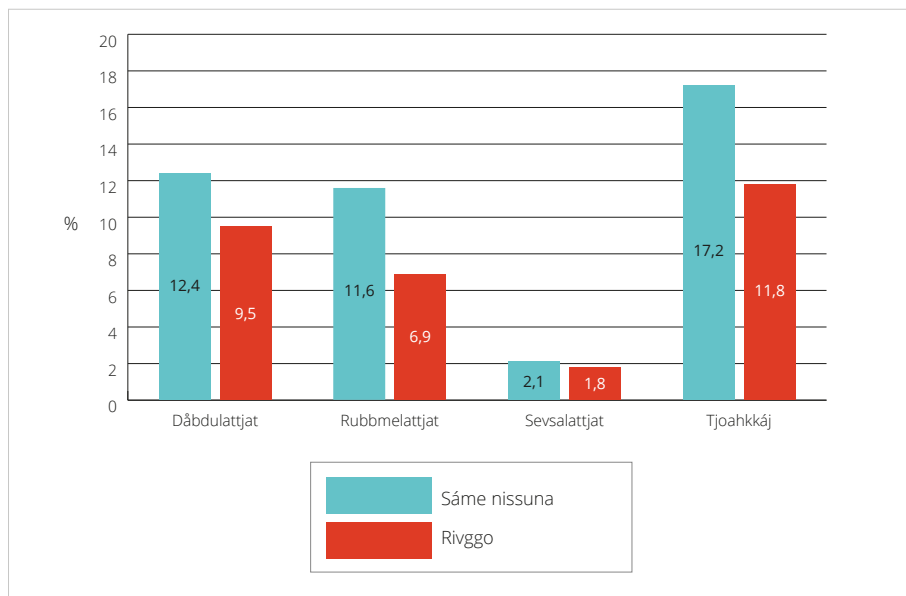
1. Ij vahágahttedum iellemguojmes jalik mánnán
2. Mánnán vahágahttedum, valla ij iellemguojmes
3. Iellemguojmes vahágahttedum, valla ij mánnán
4. Sihke iellemguojmes ja mánnán vahágahttedum

Goavge ja depresjávna symptávmá mihttiduvvin lågev gatjálvisáj ma gáhtjoduvvi Hopkins Symptom Checklist (HSCL-10). Vásstádusá juohkka gatjálvissaj tjoahkkiduvvin aktisasj gasskamærrásasj skárraj mij vuoset makta vájvástuvvá balujn ja depresjávnajn. Gá lij skárra 1 de ællim dakkir vájve, madi 4 merkaj ednagit vájvástuvvá. Átsádjijma aj manjetramalasj stressasymptávmájt iellemguojme vahágahttema gáktuj, valla da báhtusa e dána ávddán biejaduvá danen gá vuosedin viek muodugasj gáváv degu goavge/depresjávna vájve (2).

Iellemguojme vahágahttem SAMINOR 2 guoradallamin

Mijá guoradallama báhtusa vuosedi stuorra ieridisájt sjiervij gaskan; 12,8 % nissunij ja 2,0 % álmhájs diededin lidjin juoktá iellemguojmes vahágahttedum, juogu de dábdulatjtat, rubbmelattjtat ja/jali sevsalattjtat vahágahttedum. Mijá gávnnsa jut nissuna gierddi ienep iellemguojme vahágahttemav gá álmhá hiehpi sihke rijkajgasskasasj ja nasjávnałasj dutkama gávnnsusij (1,5). Valla vájku nissuna ábbálatjtat diededi ienep iellemguojme vahágahttemav, de la dárbbó gáváv vehi tjielggit. Varás dutkam vuoset namálatjtat sæmmi állo álmhá gá nissuna diededi iellemguojme vahágahttemav mij ij la nav alvos, valla dat ij sæmmi álu dáhpáduvá gá nissunijda (5). Esski gá la sáhka alvos, gærddodum iellemguojme vahágahttemis ja sevsalasj iellemguojme vahágahttemis máhttep javllat gávnnu tjielgga ieridisá sjiervij gaskan; sán gut vahágahttá la dalloj ienemusát álmáj ja sán gut vahágahtteduvvá la ienemusát nissun (1). SAMINOR 2 gatjálvissijemán ællim luodjom láhkáj gatjálvisá man duodalasj vahágahttem lij jali man álu lij vahágahttemav vasedam. Dáv birri válldet fárruj boahhte guoradallamijda.

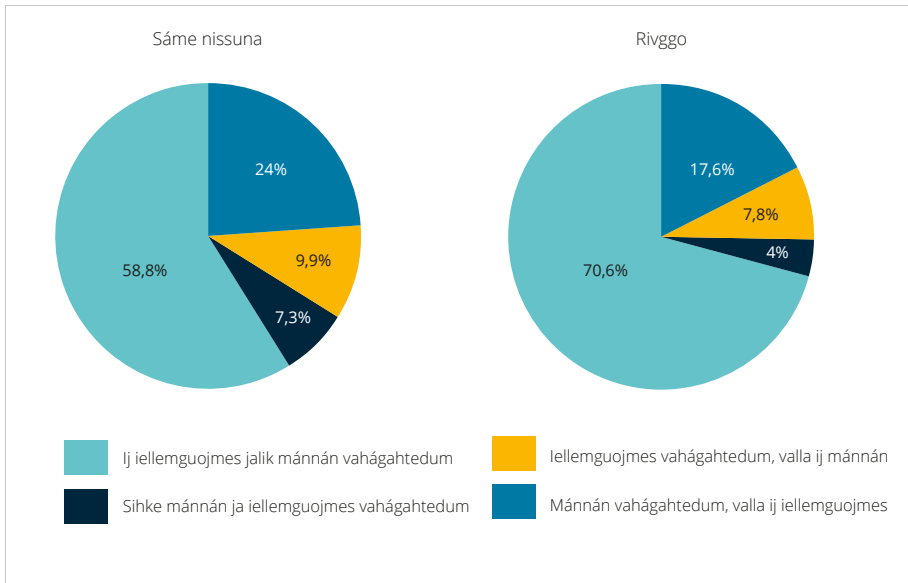
Nissunij gaskan lidjin tjielgga tjerdalasj ieredusá, ienep sáme nissuna gá rivggo diededin sij lidjin dábdulasj ja rubbmelasj iellemguojme vahágahttemav gierddam. Binná nissuna (2 %) diededin sevsalasj iellemguojme vahágahttemav, ja dánna ællim tjerdalasj sieradusá. Álmmáj gaskan lidjin nav gallegattja gudi diededin iesjuhtik vahágahttem slájajt váj ejma buvte juohket tjerdalasjvuoda jali vahágahttema slája milta.

Gávos 1: Galla sáme nissuna ja rivggo diededin emosjonála, fusalasj ja seksuála iellemguojme vahágahttemav. Manjemus nihta vuoset galles diededin iellemguojme vahágahttemav, vájku makkir sládja.

Gávnnu tjielgga aktijvuolta mánnán vahágahteduvvama gaskan ja iellemguojme vahágahttem manjela iellemin, nissunij gaskan gudi mánnán vahágahteduvvin, akta vidádis aj diededij iellemguojme vahágahttemav. Nissunij gaskan gudi ællim mánnán vahágahtedum, dássju akta lágádis diededij iellemguojme vahágahttemav. Danen la iellemguojme vahágahttem guovte gierde dábalappo nissunij gaskan gudi mánnán li vahágahteduvvam gá buohtastahtá nissunijda gudi ælla mánnán vahágahteduvvam. Dav sæmme minsstarav vuojnijma álmmáj gaskan (2,5 % vs. 1,5 %).

Gávos 2 vuoset man dábalasj iellemguojme vahágahttem ja/jali mánnán vahágahtedum la sáme nissunij ja rivggoj gaskan. Madi 70,6 rivggojs ælla mánnán jalik iellemguojmes vahágahtedum, de la dát láhko 58,8 % sáme nissunij gaskan. Sturóp oasse sáme nissunijs diededin lidjin læhkám vahágahttema vádán sihke mánnán ja iellemguojmmen állessjattugin gá buohtastahtá rivggoj (7,3 % vs. 4,0 %) (gávos 2).

Gávos 2: Galla sáme nissuna ja rivggo diededin emosjonála, fusalasj ja seksuála iellemguojme vahágahttemav ja/ jali mánnán vahágahtedum.

Duodden tjielgga sieradussaj sjiervij gaskan mij guosská iellemguojme vahágahttemij de gávnajma aj tjerdalasj sieradusáv; sáme nissuna gierddin ienep dábdulasj ja rubbmelasj iellemguojme vahágahttemav gá rivggo. Sáme nissuna lidjin aj gierddam ienep vahágahttemav mánnán. Soajttá liehket gássjel tjielggit manen gávnnap tjerdalasj sieradusájt iellemguojme vahágahttema gáktuj. Ávddep guoradallamin lip vuosedam vájku gáhtti ietjá faktávrráj gáktuj degu áldar ja áhpadus, de ahtu sáme gierddi ienep vahágahttemav sihke mánnán ja állessjattugin (7). Dáv bierrri moatte láhkáj tjielggit, sihke sjiervveperspektijvan, valla aj sosiála klássa, áskulasj vájkkudus, sámij dárojduhttem ja vil ienep (9). Ij la dávk akta faktávrrá, valla moadda tjoahken ma li sivvan gá sáme nissuna ienep iellemguojme vahágahttemav gierddi gá rivggo. Crenshawa teorijja interseksjonalitiehtha birra ávdet duodden sjiervveperspektijvav galggá mujttet nissun ij dássju sjærvváj gullu, ájnat gullu aj sosiála klássaj ja tjerdalasj juohkusij (11). Crenshaw gávvit gáktu rasistalasj ja stereotijpa gávva afroamerikána nissunij birra máhtti vuojnemahttásin dahkat dav vahágahttemav mav gierddi. Dákkir mekanisma máhtti aj vuojnemahttásin dahkat vahágahttemav mav sáme nissuna gierddi ja vájkkudit váj vahágahttem ij ávdđán lággñiduvá danen gá ballá sáme ájn vil ienebut stigmatiseriduvvi. Sjávodisvuohta ja vuojnemahtesvuohta vas ihkap merkaj vahágahttem dábalattjan sjaddá (12).

Heise bádi jagen 1998 muhtem tjielggidusmodellajn vahágahttema birra nissunij vuosstij mav WHO la adnuj váldám (1). Dán modellán, mij la Brofenbrennera ávdđánahttemøkologijjalasj modella nali tsieggidum, tjielggiduvvá vahágahttem nissunij vuosstij faktávrrájs *sebrudak-dásen, bájkálasj birrasis, guojmmevuodan ja indivijdalasj faktávrrájs* ma divna nubbe nubbáj

vájkkudi. Sebrudakdáse faktávrá soajtti liehket duola degu gá vahágahtte e heva jalik ávvánis stráffuduvá, gá politijja e heva berusta ja gá vahágahttemalármma ij heva aneduvá. Dán dásásj máhtá garra dárojuhttem ja nuppástibme sámijs biejaduvvat. Dássta soajtti nievres guotto ja dago badjánit bájkálasj birrasin, guojmmevuodan ja juohkka ájnna ulmutjin. Dát histávrálasj nuppástibme sámijs, gánná sáme aneduvvin vuolep dásásattjan, soajttá vájkkudit ienep vahágahttemij. Lahkabirrasa faktávrá máhtti liehket degu alla bargodisvuolta ja rijdo tjerda-lasj juohkusij gaskan. Jut sáme e heva almulasj dievnastusájda luohteda, aktan varresvuoda- ja sosialdievnastusá ja politijja e heva viehkeda, la aj ávddán biejadum, degu politijjarappártán jages 2017 (13). Manjemus jagijt li edna sáme vahágahttemgierdde ietjasa vidjurij birra gieht-tum mediaj (14). Moaddásij mielas ij la Læstadiána tjoaggulvis, konservatijva ja patriárkalasj áskulasj tjoaggulvis sissnájlasj njuolgadusáj gáktu giehtadallat ulmutjahttemav mij ij dáhk-kiduvá, nuohkásit doarjjum vierregierddijt (14). Dát la de vas, vahágahtedum sámij mielas, merkaham jut vahágahttem ja sevsalasj illastime ælla giehtadaládum jalik diededuvvam. Gá fuolkke ij la doarjju, nárma ma javlli galggá liehket gievrra ja gierddat juohkka dingav, ja goavgge nuppástuvvamis li aj faktávrá ma vahágahtedum sáme nissunijs li ávddán buvtedum (14). Akta faktávrájs mav WHO ávdet guojmmevuodan la patriárkalasj sjiervveroallamin-star ja vuosstálasstem, ietjá bágoj javladum de dákkir “ásaduvvam” sjiervveroallaminsstarav vuosteldit sjaddá risskafaktávrán iellemguojme vahágahttemij. Vájku vahágahttem lahka aktijvuodajn dáhpáduvvá juohkka sosiála dilen, de la ajtu navti jut la ienep vahágahttem sijáj gaskan gejn la unnemus sisboados. Risskafaktávrá aktugasj ulmutja dásen máhtti liehket degu ávdep vahágahttema vásádusá, áldar, bargodisvuolta ja gárevselgaj adno (1).

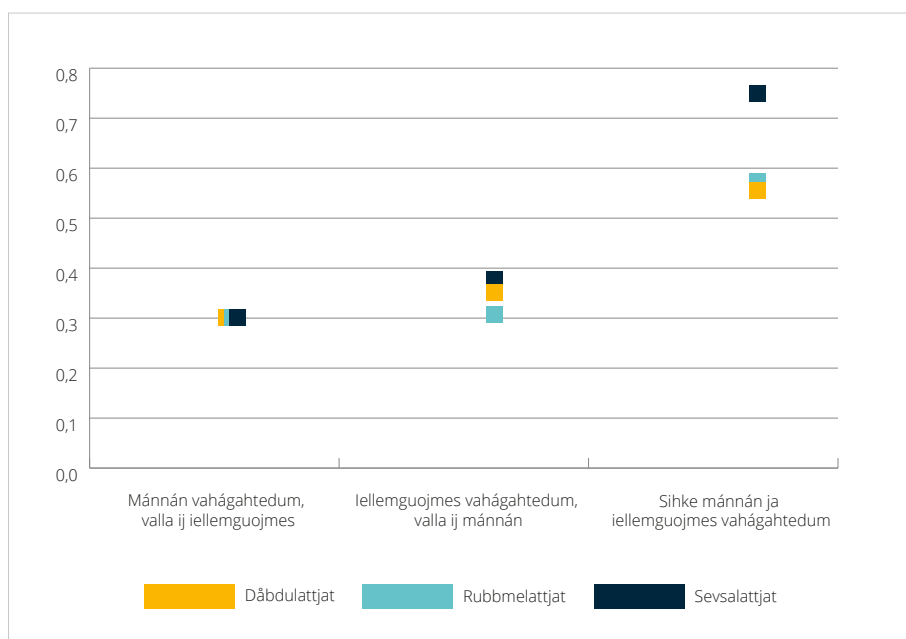
Iellemguojme vahágahttem ja goavge ja depresjávna symptávmá

Gávnajma tjielgga aktijvuodav iellemguojme vahágahttema ja goavge ja depresjávna symptávmáj gaskan mihttidum HSCL-10-skára baktu, vájku dal makkir tjerdas la (gávos 3). Nissuna gudi ælla gierddam makkirak vahágahttem slájav, mánnán jalik iellemguojmes, la gasskamærrásasj goavgge/depresjávnnáskára birrusij 1,3. Nissuna gudi lidjin mánnán vahágahtedum, valla ij iellemguojmes, la gasskamærrásasj skára mij la suláj 0,3 alep dássta (gávos 3), mij la birrusij sæmmi dásen degu nissuna gudi ælla mánnán vahágahtedum, valla gudi li gierddam dábdulasj, rubbmelasj ja sevsalasj iellemguojme vahágahttemav. Nissunijda gudi li vahágahttemav gierddam sihke mánnán ja iellemguojmes li skára ájn alebun; siján la gasskamærrásasj goavgge/depresjávnnáskára mij la 0,5-0,6 alebun skálán gá nissuna gudi ælla mánnán jalik iellemguojmes vahágahtedum. Nissuna gudi lidjin sevsalasj iellemguojme vahágahttemav gierddam, aktan mánnán vahágahtedum, siján lij vargga 0,8 alep skára. Dánna lip válljim vuosedit dásasu lágajt gájka nissunij gáktuj tjoahkkáj, danen gá báhtusa sáme nissunij ja rivggoj gaskan lidjin viek muodugattja.

Ep ga vuoseda álmámáj báhtusijt, valla gávnajma suláj sæmmi lassánimev gasskamærrásasj goavgge/depresjávnnáskáran álmámáj gaskan gudi li iellemguojme vahágahttemav gierddam

degu gávnajma nissunij gaskan. Álmmáj gaskan lidjin val nav gallegattja gudi lidjin vahágahtedum váj ij lim vejulasj guoradallat iellemguojme vahágahttema slájajt sierra, jalik sierraláhkáj sámijt ja dáttjajt gehtjadit. Mijá gávnusa tjuovvu ietjá dutkamav mij vuoset iellemguojme vahágahttem la tjanádum rasjep mentála varresvuohtaj vájku dal makkir tjerdas jali sjierves la. Gávnajma aj, ja dat ittjij mijájt alvadahte, jut sij gudi lidjin mánnán vahágahtedum duodden iellemguojme vahágahttemij, lidjin ájn rasjep mentála varresvuođa dilen gá sij gudi lidjin dássju iellemguojme vahágahttemav vásedam (gávovs 3). Dát aj tjuovvu ietjá dutkamav mij vuoset gá moaddi vahágahteduvá de danna l viek stuorra negatijva vájkkudusá varresvuohtaj (9).

Dát merkaj vahágahttemav mánáj vuosttij hieredit ja gádodit la viek ájnas sebrudakdahkamus. Gávnnuui moadda teorijja ja modella ma gæhttjali tjielggit gáktu vahágahttem ja symptávmáj ja skihpudagáj ávdđánibme aktan gulluji. Dáv ij la álkke tjielggit, ja moaddi moatte lágásj mekanisma aktan doajmmi avta bále: Sihke nevrobiologijjalasj, psyko-logijjalasj, ulmutjhttema ja sosiála vidjura (1,9).

Gávovs 3: Gasskamaerrásasj lassánibme HSC-10 skáran (skálán mij manná 1=ælla makkirak vájve balujn/depresjávnnájn gitta 4=alvos vájve balujn/depresjávnnájn) nissunij gaskan gudi li gierddam iellemguojme vahágahttemav ja/jali mánnán vahágahtedum gá buohtastahtá nissunij gudi ælla vahágahtedum.

Tjoahkkájgæsos

Viek stuoráp oasse nissunijs gá álm májs diededi sij li iellemguojme vahágahttemav gierddam. Stuoráp oasse sáme nissunijs gá rivggojs diededin dábdulasj ja rubbmelasj iellemguojme vahágahttemav, madi sevsalasj iellemguojme vahágahttema dáhpádušáj gaskan ællim sieradusá tjerdaš milta. Gá la dábdulasj, rubbmelasj ja/jali sevsalasj iellemguojme vahágahttemav vásedam de la dat álu tjanádum goavggáj/depresjávnnávájvija. Siján gudi lidjin sihke mánnán ja iellemguojmes vahágahttedum lidjin duodalap goavge/depresjávna vájve gá siján gudi diededin dássju iellemguojme vahágahtta, jali li dássju mánnán vahágahttedum. Vájku li sihke sjiervve- ja tjerdaš sieradusá iellemguojme vahágahttema gáktuj, de la ájtu aktijvuohta iellemguojme vahágahttema ja psykalasj varresvuoda vájvij gaskan sæmmi vájku makkir tjerdaš jali sjierves la.

Referánsa

1. Mikton CR, Butchart A, Dahlberg LL, et al. Global Status Report on Violence Prevention 2014. *Am J Prev Med* 2016;50(5):652-9. <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2015.10.007>.
2. Eriksen A, Melhus M, Jacobsen BK, et al. Intimate partner violence among Sami and non Sami- the importance of childhood violence: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scand J Public Health* 2021. <https://doi.org/10.1177/14034948211024481>.
3. Garcia-Moreno C, Pallitto C, Devrives K, et al. Global and regional estimates of violence against women: Prevalence and health effects of intimate partner violence and non-partner sexual violence. Geneva: World Health Organization, 2013. (ISBN 978-92-4-156462-5). https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/85239/9789241564625_eng.pdf.
4. Politiet. Nasjonal drapsoversikt 2019. Drap i Norge 2010–2019. [Tilgjengelig fra: <https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/drap/drapsoversikt-2019.pdf>].
5. Thoresen S, Hjemdal OK (redaktører). Vold og voldtekt i Norge: En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv. Rapport Nr. 1/2014. Oslo: Nasjonalt kunnskaps-senter om vold og traumatisk stress, 2014. (ISBN 978-82-8122-070-6). [Tilgjengelig fra: https://www.nkvts.no/content/uploads/2015/11/vold_og_voldtekt_i_norge.pdf].
6. Daoud N, Smylie J, Urquia M, et al. The Contribution of Socio-economic Position to the Excesses of Violence and Intimate Partner Violence Among Aboriginal versus Non-Aboriginal Women in Canada. *Can J Public Health* 2013;104(4):e278-e283. <https://doi.org/10.17269/cjph.104.3724>.
7. Eriksen A, Hansen K, Javo C, et al. Emotional, physical and sexual violence among Sami and non-Sami populations in Norway: The SAMINOR 2 questionnaire study. *Scand J Public Health* 2015;43(6):588-96. <https://doi.org/10.1177/1403494815585936>.
8. Eriksen A, Hansen K, Schei B, et al. Childhood violence and mental health among indigenous Sami and non-Sami populations in Norway: a SAMINOR 2 questionnaire study. *Int J Circumpolar Health* 2018;77(1):1508320. <https://doi.org/10.1080/22423982.2018.1508320>.
9. Gilbert R, Widom CS, Browne K, et al. Burden and consequences of child maltreatment in high-income countries. *Lancet* 2009;373(9657):68-81. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(08\)61706-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(08)61706-7).

10. Eriksen A. "Breaking the silence": interpersonal violence and health among Sami and non-Sami - a population-based study in Mid- and Northern Norway. Tromsø: UiT Norges arktiske universitet, 2017. (ISBN 978-82-8378-001-7). <https://hdl.handle.net/10037/11290>.
11. Bredal A, Eggebø H, Eriksen A. Mangfoldsperspektiver i forskning på vold i nære relasjoner, i Bredal A, Eggebø H, Eriksen A (redaktører): Vold i nære relasjoner i et mangfoldig Norge. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2020. (ISBN 978-82-02-65228-9). <https://doi.org/10.23865/noasp.99>.
12. Kuokkanen R. Gendered Violence and Politics in Indigenous Communities: The cases of aboriginal people in Canada and the Sámi in Scandinavia. *International Feminist Journal of Politics* 2014;17(2):1-18. <https://doi.org/10.1080/14616742.2014.901816>.
13. Vangen T. Overgrepene i Tysfjord – erfaringer og funn fra politiets etterforskning. Politiet. Nordland politidistrikt, 2017. [Tilgjengelig fra: https://www.politiet.no/globalassets/04-aktuelt-tall-og-fakta/voldtekt-og-seksuallovbrudd/sluttrapport-tysfjord_endelig.pdf].
14. Berglund E, Henriksen T, Amdal H, Heatta K. Den mørke hemmeligheten. *Verdens Gang (VG)*. 2016 11.06.2016. [Tilgjengelig fra: <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/3A5gX/den-moerke-hemmeligheten>].

Kapittel 9: <https://doi.org/10.7557/7.6471>